

FOREIGN TRADE PRACTICES IN TURKEY: CUSTOMS LAW NO. 4458 SPECIAL***Yazar / Authors:** Assoc. Prof. / Doç. Dr. Assiye Aka,¹Scientist / Bilim Uzmanı Avni Akın Ürünüal²**Abstract**

Tariff of Foreign Trade phenomenon, Origin, this study dealt with the Securities systems, within the framework of foreign trade foreign trade theories, were examined by the historical dimension. European Union membership during 1/95 of the Association Council Decision, since January 1, 1996 began the Customs Union, Turkish customs legislation in the context of the changes caused by the Customs Law Customs Law No. 4458 of customs procedures in the private and Tariff within the scope of this transaction, Origin, Customs Valuation system and were analyzed for the application of the rules relating to these systems. Searches for answers to basic questions of foreign trade theory in the historical process previously in this analysis is discussed first with the foundation of the capitalist system that emphasizes the capitalistic mercantilism and agriculture Physiocracy discarded. Later, one of the major classical trade theory, Adam Smith's' Theory of Absolute Advantage 'and David Ricardo's' Theory of Comparative Advantage emphasis has been given to the underlying assumptions and inferences. Finally, the customs process flow 4458 Tariff Customs Code, Origin, Valuation System and examined in the context of these systems functioning legislation.

Key Words: ForeignTrade, Customs Act 4458, Customs Tarif, Origin, Customs, Value

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET UYGULAMALARI: 4458 SAYILI GÜMRÜK KANUNU ÖZELİNDE**Özet**

Dış Ticaret olgusunun Tarife, Menşe, Kıymet sistemleri ile ele alındığı bu çalışmada, dış ticaret kuramları çerçevesinde dış ticaret, tarihsel boyutu ile incelenmiştir. Avrupa Birliği'ne üyelik süresince 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 yılından itibaren başlayan Gümrük Birliği'nin, Türk Gümrük Mevzuatında meydana getirdiği değişiklikler kapsamında, Gümrük Mevzuatı 4458 sayılı Gümrük Kanunu özelinde gümrük işlemleri ve bu işlemler kapsamında Tarife, Menşe, Gümrük Kıymeti Sistemleri ve bu sistemler ile ilgili kuralların uygulamaya yönelik analizi yapılmıştır. Bu analizde önce tarihsel süreç içerisinde dış ticaret kuramlarının cevap aradığı temel sorular, kapitalist düzenin ilk temelini atıldığı Merkantilizm ve tarımın kapitalistleşmesini öne çıkaran Fizyokrazi ile ele alınmıştır. Daha sonra belli başlı klasik dış ticaret kuramlarından olan Adam Smith'in 'Mutlak Üstünlük Kuramı' ve David Ricardo'nun 'Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı'nın temel varsayımlarına ve çıkarımlarına vurgu yapılmıştır. Son olarak da gümrük işlem akışı 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Tarife, Menşe, Kıymet Sistemleri ve bu sistemlerin işleyişi mevzuat çerçevesinde incelenmiştir.

* Bu çalışma 17-18 Kasım 2017 tarihinde İstanbul'da düzenlenen International Congress of Management, Economy and Policy/ICOMEPE'17 isimli uluslararası bilimsel kongrede tam metin halinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, B.İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, akaasiye@comu.edu.tr

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, B.İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, a.akin.urunal@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, 4458 Sayılı Gümrük Kanunu, Tarife, Menşe, Kıymet

1. Giriş

İnsan davranışlarını belirleyen en önemli unsurlardan biri iktisadi davranışlardır. İnsanın iktisadi davranışları, iktisadi güdüler ile birleşerek iktisadi faaliyetleri ortaya çıkarır. Bu ortaya çıkan iktisadi faaliyetlere ticaret adı verilir. Ticaret, coğrafi olarak iki biçimde gerçekleşir. Birincisi ülke içinde yapılan ticaret ve ikincisi de ülkelerin birbirleri ile yapmış oldukları ticarettir. Bu çalışmanın konusunu ülkelerin birbirleri ile yaptıkları ticari faaliyetler olan ve en dar anlamı ile bir ülkenin dış alımı ve dış satımını ifade eden dış ticaret olgusu oluşturmaktadır. Günümüz dünyasında iktisadi dinamiklerin siyasal dinamikleri belirlediği varsayımından hareketle, ülkeler kendi menfaatlerini arttırabilmek ve dünya üzerinde söz sahibi olabilmek için dış ticaret hacminden daha fazla pay alabilme çabası içine girmişlerdir. Bu çabanın başarılı olabilmesi için dış ticaret uygulamalarında hukuki altyapının sağlam, işleyebilir, karmaşık yapıdan arındırılması ve kolayca uygulamaya geçirilebilir olması gerekir. Yaşanılan dünyada, dış ticaretin var olan yapısına bakıldığında; hacminin sürekli arttığı, ürün çeşitliğinin genişlediği, ürün kapsamının yaygınlaştığı, teknolojik gelişmelerin yoğunlaştığı, ulaşım maliyetlerinin ve sürelerinin azaldığı, rekabetçiliğin ulusal boyuttan uluslararası boyutlara taşındığı, ülkeler arası ekonomik bütünleşmelerin arttığı ve dış ticaretin serbestleştirme yolunda ilerlediği bir tablo ile karşılaşmaktadır. Bu tablodan anlaşılacağı üzere günümüz dünyası tek bir pazar konumuna doğru ilerlemektedir. Dış ticaretin serbestleştirilme eğilimlerinin nedeni olan tek bir pazar haline getirilme çabaları, ticaretin küreselleşmesi olarak ifade edilir.

Türkiye, temelini ekonomik birliğin oluşturduğu Avrupa Birliği'ne, 31 Temmuz 1959'da katılmak için müracaat etmiştir. Fakat Türkiye'nin kalkınma düzeyi tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye uygun olmadığı varsayımından hareketle, tam üyelik koşulları gerçekleşene kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması önerilmiş ve dört yıl sürmüş olan üyelik başvurusu sonucunda taraflar arasında ortaklık kurularak 12 Eylül 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesini ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için dış ticarete bütünleşmeyi ön gören ve gittikçe gelişecek Gümrük Birliği'nin kurulması öngörülmüştür. Bu süreçte, 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesinden sonra Türkiye'nin dış ticaretinde yeni bir dönem başlamıştır.

Avrupa Birliği'ne üyelik süresince, atılan en önemli adımlardan biri olan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Gümrük Birliği'nin, Türk gümrük mevzuatında meydana getirdiği değişiklikler ve Avrupa Birliği gümrük mevzuatı ile Türk gümrük mevzuatının uyum süreci, analiz edilme gereksinimini doğurmuştur. Bu kapsamda Gümrük Birliği sürecinde değişen gümrük mevzuatı, 4458 sayılı 04.11.1999 tarih ve 23866 Resmî Gazete'de yayımlanarak ve yayım tarihinden üç ay sonra yürürlüğe giren Gümrük Kanunu; gümrük mevzuatının temel unsurlarını oluşturan Tarife, Menşe, Gümrük ve Kıymet sistemlerinin mevzuat çerçevesinde uygulamaya yönelik analizine gereksinim duyulmaktadır. Bu çerçevede önce tarihsel süreç içerisinde dış ticaret kuramlarının cevap aradığı temel sorular, kapitalist düzenin ilk temelini atıldığı

Merkantilizm ve tarımın kapitalistleşmesini öne çıkaran Fizyokrazi ele alınmıştır. Daha sonra en önemli klasik dış ticaret kuramları arasında sayılan Adam Smith'in 'Mutlak Üstünlük Kuramı' ve David Ricardo'nun 'Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı'nın varsayımlarına ve çıkarımlarına vurgu yapılmıştır. Son olarak da 4458 Sayılı Gümrük Kanunu özelinde tarife, menşei ve kıymet sistemleri temaları çerçevesinde betimsel bir analiz yapılmıştır.

2. Dış Ticarete Geleneksel ve Klasik Kuramsal Bakış

Kuram, ait olduğu bilim dalındaki olayların açıklanması amacıyla geliştirilen modelleri ifade eder. Diğer bir deyişle; kuramlar, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkaran ve genel yargılara ulaşmayı amaçlayan soyut kurgulardır (Seyidoğlu, 1999: 9). Kuramsal açıdan dış ticaret alanında yapılan bilimsel çalışmalar iki ana eksen etrafında toplanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda genel olarak dış ticaret kuramları, ulusların birbirleri ile mal ve hizmet alım satımlarının nedenlerini keşfetmek daha sonra bu konuda tahminler yapıp genellemeyi amaçlamışlardır. Ülkelerin neden dış ticaret yaptıklarını, dış ticaretin ülkeye sağladığı yararlarını, dış ticaretin bileşimini; bir ülkenin hangi malları ihraç, hangi malları ithal ettiklerini ve bunların yurtiçi geliri nasıl etkileyebileceklerini açıklamayı amaçlamışlardır (Nazım, 2005: 3).

2.1. Geleneksel Dış Ticaret Kuramları

İktisat kuramı olmasının yanında ayrıca siyasal bir öğreti olan Merkantilizm geleneksel dış ticaret kuramlarının ilki olarak kabul görür. Bu iktisadi düşünce akımı 16. yüzyıldan 17. yüzyılın sonlarına kadar etkili olmuştur. Merkantilist dönemden önce dünyada yaygın bir dış ticaret olayından söz etmek güçtür (Seyidoğlu, 1999: 14). Merkantilist dönemden sonraki ticari kapitalizm düşüncesine tepki olarak 18. yüzyılda tarımın kapitalistleşmesini öne çıkaran Fizyokrazi izlemiştir. Geleneksel dış ticaret kuramları Merkantilizm ve Fizyokrazi olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir.

2.1.1. Merkantalizm

Ortaçağın sonu ile sanayi devrimi arasında olan dönemde (1500-1750) Batı Avrupa ülkelerinde feodalizmin çöküşü ve güçlü merkezi devletlerin ortaya çıkmasıyla kapitalist düzenin ilk temeli olarak görülen ve ticaret devrimi olarak adlandırılan merkantilizm ortaya çıkmıştır. Merkantilistler bir okul etrafında birleşmiştir. Aksine çeşitli devlet adamlarından, şirket temsilcilerinden ve tüccarlardan oluşan ve Merkantilist diye adlandırılan bir gruptan meydana gelmişlerdir (Yılmaz, 2010: 3). Bu döneme iktisadi düşüncenin kurucusu olarak nitelenecek bir isim verilemese de Merkantilizme katkı sağlayan isimler arasında Thomas Mun, Wiliam Petty, Josiah Child, John Locke, John Law, Richard Cantillon yer alır almaktadır (Erim, 2013: 12).

Merkantilistlerin ortak noktalarının temelinde güçlü devlet yaratma fikri vardır. Güçlü devlet olmanın yolu, devlet hazinesinin değerli madenler ile dolmasından geçmektedir. Bu yaklaşımdan dolayı merkantalistler bir ülkede altın ve gümüş madenleri yoksa zenginliği arttırmanın yolu, dış ticaret ile altın ve gümüş sahibi olmaktan geçer düşüncesine sahip olmuşlardır (Yılmaz, 2010: 3). Onlara göre bir ülkenin güçlü ve zengin olmasının koşulu ancak ve ancak malların ithal edilmesinden ziyade ihraç edilmesine dayanır. İthalat ve ihracat arasındaki fark ülkeye değerli

madenlerin girmesi ile kapanacaktır. Markantilistlere göre zenginliğin kaynağı ticarete aranmalıdır. Ülkelerin ihracatı arttırmaları ve ithalatı sınırlandırmaları gerektiğini savunmuşlardır. Ancak her ülke aynı anda ihracat fazlası elde edemeyeceğinden ve dünyadaki altın mevcudu belli bir zaman sonra sabitleneceği için bir ülke ancak başka bir ülke zarar ettiği sürece kazançlı çıkacaktır. Bir ülkenin ihracatı diğer bir ülkenin ithalatına; diğer ülkelerin ithalatı da onların ödeme gücüne sahip olmasına bağlıdır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da tek taraflı çıkar temelli olan Merkantalizm başarılı olamamıştır (Öztürk, 2005: 5). Markantilist politikaların başarısız olmasının dolayı onun ikamesi olarak ortaya çıkan zenginliğin kaynağını üretimde arayan Fizyokrasi anlayışı benimsenmeye başlanmıştır.

2.1.2. Fizyokrasi

Fizyokrasi, Merkantilist politikalarının başarısızlığına tepki olarak 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Merkantalistlerin devlet eliyle sermaye birikimi yerine doğal düzeni benimseyip iktisadi olayları bu bakış açısına göre açıklamışlardır. Bu iktisadi düşüncüyü temsil edenler Fizyokratlar olarak adlandırılır. İktisadi düşünce dalında bilimsel iktisadın ilk okulunun kurucusu François Quesnay'dır (Erim, 2013: 27). Quesnay'ın *Tableau Economique*³ adlı yapıtı Fizyokrat düşünce ile özleşmiştir (Yılmaz, 2010: 10-11). Fizyokrasinin diğer temsilcileri Robert Jacques Turgot, Le Marquis de Mirabeau, Abbe Nicolos Baudeau ve Pierre Samuel Du Pont De Nemours'dır (Öztürk, 2005: 5).

Fizyokratlar da Merkantilistler gibi zenginliğe nasıl ulaşılabileceğinin yollarını aramışlardır. Fakat Merkantilistlerden farklı olarak zenginliğin kaynağının ticareten değil üretimden kaynaklandığını; diğer bir ifadeyle doğadan, dolaylı olarak da bunun sonucu olan tarımdan kaynaklandığını düşünmektedirler. Tarımı iktisadi hayatın merkezi yapmakla birlikte Merkantalistlerin aksine ticarete özellikle de dış ticarete hiç önem vermemişlerdir. Ticaret malın diğer malla değişimi ile yapılan faaliyet olduğu için bu faaliyet sonucu bir değer elde edilemeyeceğini savunmuşlardır. Bu nedenle ticaretin verimsiz bir uğraş olduğunu ifade etmişlerdir. Fizyokratlar için ticaret sadece fayda sağlar ve değer katmaz. Bu yaklaşım hem iç ticaret hem dış ticaret için geçerlidir. Ekonomin sindiremediği artı ürün dış ticaret yolu ile atılır bundan dolayı ticaret hacminin büyüklüğü zenginliğin değil fakirleşmenin göstergesidir. Dış ticaret hacmindeki bir genişleme iç pazarın dar olduğunu veya bölgesel aksaklıkların olduğunu gösterir. Fizyokratların dış ticareti değerlendirirken öne sürdükleri diğer bir sorunda uzaklıktır. Uzak ülkeler ile yapılan ticarete malların taşınma maliyetini ülkeler için kayıp olarak değerlendirmişlerdir. Dış ticaret artığında taşıma giderleri artacağı için ülkenin bundan zarar göreceğini, ülke için yararlı olan dış ticareti arttırmak değil azaltmak olduğunu savunmuşlardır (Yılmaz, 2010: 11-12).

17. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyılda devam eden, insanın rasyonel bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle Fizyokratlar doğal yasa düşüncesine dayanarak iktisadi

³**Tableu Economique** adlı yapıtında Quesnay yaptığı iktisadi analiz sınıfsal bir analizdir. Bu analizde toplum üç sınıftan oluşur: Çiftçiler, toprak sahipleri ve esnaf-zanaatkarlar. Gelir ve servet bu üç grup arasında paylaşılır. Tarımdan elde edilen gelir diğer sınıflara dağılır ve tekrardan ekonomiye satın alma gücü olarak tarımın dışındaki diğer sınıflar net ürün üretmedikleri için üretken kabul edilmez. Üretken sınıf olan çiftçiler kendi geçimlerini sağladıktan sonra diğer sınıflar için net ürün üretir. Üretilen net ürün tekrar sınıflar arasında dolaşarak tekrar üretimi harekete geçirir.

sistemin temelinde kişisel çıkar ögesinin bulunması gerektiğini savundular. Bunu, bireyler rasyonel davranacakları için kendi çıkarlarını koruyacaklarını, zarar göreceği bir şeyi yapmayacaklarını ve diğer insanlarla iş birliği yapmak ile kendilerine fayda sağlayacaklarını kabul edeceklerini ifade ederek açıklamışlardır. Doğal yasa düşüncesinden hareketle devletlerin ekonomik hayata müdahalesini reddetmişlerdir (Yılmaz, 2010: 26). Fizrokların doğal yasalarla uyumlu bir iktisadi düzen yaratma inançları daha sonra “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (Laissez faire, laissez passer) ve görünmez el (invisible hand) anlayışına dönüşmüştür (Öztürk, 2005: 7).

2.2. Klasik Dış Ticaret Kuramları

Klasik dış ticaret kuramları, geleneksel dış ticaret kuramlarında olduğu gibi dış ticaretin niçin yapıldığını kanıtlamaya çalışmışlardır. Adam Smith'den Eli Heckscher ve Bertil Ohlin'in Faktör Oranları Kuramı'nın 1960'larda ise bu kuramdaki gelişkiyi ortaya çıkarmasına kadar geçen dönemi kapsar.

2.2.1. Mutlak Üstünlükler Kuramı

Liberal iktisadi düşünce ışığından klasik dış ticaret kuramları, 18.yüzyılın son çeyreğinde Merkantilizme tepki olarak Sanayi Devrimi'nin ilk işaretlerinin belirlemeye başladığı dönemde Sanayi Kapitalizmi'nin sözcülüğünü yaparak ortaya çıktı (Kazgan, 1993: 43). İktisat Bilimi'nin kurucu olarak kabul edilen ve dış ticareti bilimsel olarak ilk kez açıklayan Adam Smith 1776 yılında “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri üzerine inceleme” (An Inquiry into the Nature and Causes of Wealth of Nations)⁴ adlı eserini yayımladı. Bu eserinde Merkantilist ticaret politikalarını eleştirmiş ve serbest ticaret anlayışının en iyi politika olduğunu belirtmiştir (Erim, 2013: 37-39). Smith'e göre insanlar tüm ihtiyaçlarını kendileri karşılayamayacağı için aralarında iş bölümü yaparlar. İş bölümünün gelişmesiyle insanlığın refah düzeyide yükselecektir. İş bölümü uzmanlaşmayı getirecek ve emeğin verimliliğini de artıracaktır.

Smith, dış ticaretin ülkeler arasında iş bölümü sağlayacağı ve pazar oluşturacağı için verimli bir iş kolu olduğunu savunmuştur. Merkantilistleri eleştirerek ülkelerin zenginliğinin değerli maden stoğu olmadığını, değerli madenlerin insanlara satın alma gücü yarattığını bu nedenle servet kaynağı olduğunu fakat gerçek servetin toprak, işgücü, sanayi olduğunu söylemiş ve Fizyokratlar gibi doğal düzeni benimsemiştir. Devletlerin askeri güvenlik, adalet ve girişimlerin özendirilmesi dışında ekonomiye müdale etmemesini savunmuştur (Erim, 2013: 18-19). Devlet müdahalesi olmayan serbest ticarete ülkelerin kendine göre mutlak üstünlüğe sahip olduğunu ve ürettikleri mallarda uzmanlaşabileceklerini, üretimde uzlaşamadıkları malları ithal edebileceklerini belirtmiştir. Böylece ülkeler Merkantilist anlayışın tersine karşılıklı kazanç sağlayabileceklerdir. Bu ülkelerin karşılıklı kazancını Tablo 1 yardımı ile analiz etmek mümkündür.

⁴ Beş kitaptan oluşan “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine İnceleme” adlı Adam Smith'in eserinde şu konular işlenmiştir: İlk iki kitapta iktisat kuramları ve kavramlarının analizi yapılmıştır. Üçüncü kitapta kapitalizme dair görüşler ele alınmıştır. Dördüncü kitapta merkantilist ve fizyokratik iktisat politikaları ve son olarak da kamunun iktisadi politikadaki rolü incelenmiştir.

Tablo 1: Mutlak üstünlükler üretim için gerekli emek biriminin dağılımı

Ülkeler	Yılda bir birim üretim için gerekli olan emek birimi	
	A malı	B malı
X	5	10
Y	10	5

Kaynak: Mutlak Üstünlük Kuramı

Tablo 1'deki verilere göre, X ve Y ülkeleri A ve B olmak üzere iki mal üretmektedir. X ülkesinde bir birim A malı üretebilmek için 5 birim emek, bir birim B malı üretebilmek için ise 10 emek birimine ihtiyaç duymaktadır. Y ülkesinde ise bir birim A malı için 10 emek birimine ve bir birim B malı için 5 emek birimine ihtiyaç duymaktadır. Bu veriler çerçevesinde X ülkesi A malı üretiminde Y ülkesi B malı üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Çünkü X ülkesinde bir birim A malı üretmek için gerekli olan 5 birim emek miktarı Y ülkesinin o malı üretmesi için harcadığı emek miktarının yarısı kadardır. Bunun sonucu olarak X ülkesi Y ülkesine göre A malını yarı maliyetle üretebilecektir. Sonuç olarak X ülkesi A malı üretiminde, Y ülkesi B malı üretiminde uzmanlaşacaktır.

X ülkesi bir A malı ihraç edip karşılığında bir birim B malı ithal edecektir. Aynı şekilde Y ülkesi bir B malı ihraç edip karşılığında bir birim A malı ithal edecektir. X ülkesi 5 birim emekle ürettiği A malını ihraç karşılığında yurt içinde 10 birim emekle üretebileceği Y malını ithal edecektir. Aynı durum Y ülkesi içinde geçerli olduğu için bu ticaretten her iki ülkede kazançlı çıkacaktır.

Mutlak üstünlük kuramı esas itibari ile doğru olsa bile ancak dış ticaretin dar bir bölümünü açıklayabilir. Mutlak Üstünlük Kuramı gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklarken gelişmiş ülkelerin birbiri ile yaptıkları ticareti açıklamakta yetersiz kalmıştır. Dünya ticaretinin tamamını açıklamak Adam Smith'den kırk sene sonra David Ricardo'ya kalmıştır (Öztürk, 2005: 8).

2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı

David Ricardo 1817 yılında "Politik İktisadın ve Vergilendirme'nin İlkeleri" (The Principles of Political Economy and Taxation) adlı eserini yayımladı. Eserinde Smith'in Üstünlük Kuramı'nın geçerlilik alanını geliştirerek dünya ticaretinin bütününe açıklayan Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı'nı geliştirdi. Ricardo'ya göre dış ticaretin temelini mutlak üstünlükler (maliyet üstünlüğü) değil karşılaştırmalı üstünlükler (karşılaştırmalı maliyet üstünlüğü) oluşturur. Ülkelerin birbirleri ile yaptıkları ticareti mutlak üstünlüğe dayandırmaya gerek yoktur. Mutlak üstünlük ile hareket edilmesi kuramın kapsamını daraltacaktır. Çünkü, mutlak üstünlükler karşılaştırmalı üstünlüklerin özel bir durumudur. Ülkelerin bazı malları diğerlerine göre ucuza üretmesi yani mutlak üstün olması önemli değildir. Tersine önemli olan üretimdeki üstünlüklerin seviyesidir. Bir ülke hangi malların üretiminde daha üst seviyede ise o mallarda uzmanlaşmalıdır (Seyidoğlu, 1999: 18). Ricardo, yurtiçi değişim oranlarının iki ülke arasında farklı olması ve uluslararası fiyat oranlarının iki ülke arasında olduğu sürece bir ülkenin tüm mallarda diğerine göre daha üstün olması durumunda bile karşılaştırmalı olarak en üstün olduğu mallarda uzmanlaşıp daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha ulaşabileceğini ifade etmiştir (Bayraktutan,

2003: 177). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük kuramı aşağıda Tablo 2 ve 3 ile gösterilmiştir.

Tablo 2: Mutlak Üstünlük Verilerinin Dağılımı

Ülkeler	Bir birim üretim için gerekli olan emek miktarı	
	Zeytinyağı	Kumaş
Türkiye	160	180
Yunanistan	240	200

Kaynak: Mutlak Üstünlük

Tablo 2'de Türkiye her iki malı daha az emekle üretebilmektedir. Bu açıdan Türkiye mutlak üstünlükler bakımından her iki malda da üstünlüğe sahiptir. Smith'in Mutlak Üstünlük Kuramı'na göre bu konumda Türkiye her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olduğu için dış ticaret yapmaması gerekir. Oysa Ricardo Türkiye'nin her iki malı da üretmesine karşı çıkar. Bunun sebebi Tablo 3'de gösterildiği üzere Türkiye zeytinyağı üretiminde, Yunanistan kumaş üretiminde karşılaştırmalı üstünlük kuramına göre üstünlüğe sahiptir.

Tablo 3: Karşılaştırmalı Üstünlük Verilerinin Dağılımı

Ülkeler	Bir birim zeytinyağı üretiminin kumaş yönünden maliyeti	Bir birim kumaş üretiminin zeytinyağı yönünden maliyeti
Türkiye	$160/180 = 0.88$ Kumaş	$180/160 = 1.12$ Zeytinyağı
Yunanistan	$240/200 = 1.20$ Kumaş	$200/240 = 0.83$ Zeytinyağı

Kaynak: Mutlak Üstünlük Kuramı

Tablo 3'de Karşılaştırmalı Üstünlükler bakımından $0.88 < 1.20$ olduğundan kumaş üretiminde Türkiye; $0.83 < 1.12$ olduğundan zeytinyağı üretiminde Yunanistan üstünlüğe sahiptir. Ricardo dış ticaretin varlığının karşılaştırmalı maliyetlerin farklı olması ile açıklamıştır. Bu tabloda iki ülkenin karşılaştırmalı maliyetleri farklı olduğu için Türkiye ve Yunanistan arasındaki zeytinyağı ve kumaş ticareti gelişecektir. Ricardo ülkelerin dış ticaretten elde edecekleri kazançları da açıklamıştır. Yukarıdaki tablodan hareket ederek bu kazanç şu şekilde açıklanabilir: Otarşi (dış ticaretin olmadığı) durumlarda Yunanistan'da bir birim zeytinyağı için 240 emek birimi, bir birim kumaş üretimi için 200 emek birimine ihtiyaç vardır. Otarşinin olduğu durumda bir birim zeytinyağı $240/200 = 1.20$ kumaş birimi olarak yurtiçi fiyatı olarak yansıyacaktır. Türkiye'de ise bir birim zeytinyağı $160/180 = 0.88$ birim kumaş olarak belirlenecektir. İki ülkenin otarşiden vazgeçip dış ticarete açıldıkları varsayımı düşünüldüğünde ise; Yunanistan bir birim zeytinyağını 1.20 birim kumaştan daha düşük bir fiyata ithal ederse ticaretten kazanç sağlayacaktır. Bunun nedeni otarşi durumunda bir birim zeytinyağı üretimi için 1.20 birim kumaş üretiminden vazgeçmek zorundadır. Türkiye ise Yunanistan'a bir birim zeytinyağı ihraç etme karşılığında 0.88 birimden daha fazla kumaş ithal edebilirse, dış ticaretten kazançlı çıkacaktır. Çünkü, Türkiye otarşi durumunda 0.88 birim kumaş, bir birim zeytinyağından vazgeçerek elde edebilecektir. Ricardo, kuramını emek faktörü üzerine dayandırmıştır. Uluslararası emek verimliliğinin farklılığında, üretim maliyetlerindeki farklılığı ortaya çıkarmıştır. Yurtiçi üretim maliyetlerindeki farklılık, üretim maliyetleri farklı olduğu sürece ülkeler

karlı ticaret yapabileceklerdir. Bu analizle dış ticaretin nedeni tam olarak açıklanamamıştır. Çünkü emek verimliliğindeki farklılık yaratan etmenlerin neler olduğu belirtilmemiştir (Öztürk, 2005: 12). Daha sonra kuramın eksiklileri Eli Hecksher ve onun öğrencisi olan Bertil Ohlin tarafından Heckscher-Ohlin kuramı olarak anılan kuram ile giderilmiştir (Seyidoğlu, 1999: 63).

3. 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Uygulamaları

Gümrük uygulamaları, dış ticaretin işleyiş mekanizmasını ifade eder. Bu işleyiş mekanizması ana unsuru gümrükçe onaylanmış işlem veya kullanım *mevzuat* çerçevesinde 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun işleyiş mekanizmasının temel unsurları olan gümrük tarifesi, gümrük kıymeti ve gümrük menşei sistemleri aşağıda ayrıntılandırılmıştır.

3.1. Gümrük Tarife Sistemi

Günümüz dış ticaret uygulamalarına çok farklı eşyalar konu olabilmektedir. Bu eşyaların özelliklerine göre farklı gümrük işlemlerine tabi tutulacağı, farklı yükümlükler ve sorumluluklar doğuracağı düşünüldüğünde eşyanın sınıflandırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Dış ticaret işlemlerine konu olabilecek eşyaların sınıflandırılması belli bir sistem içinde tasnif edilerek hazırlanan eşyalar bütününe Tarife Cetveli adı verilir (Dölek, 2013:104). Gümrük sisteminde eşyanın sınıflandırılmasının amacı; uluslararası ticaretin kolaylaştırılması, ortak bir dil ile hareket edilmesi, işlemlerin hızlandırılması, eşit ve doğru uygulama olarak ifade edilir (CCC, 1987). Bu yapılan sınıflandırmalar eşyanın vergilendirilmesinde, dış ticaret önlemlerinin uygulanmasında ve dış ticaret istatistiklerin tutulmasında kullanılır. Eşyanın tabi olacağı vergiler ve dış ticaret politikalarının belirlenmesinde ilk aşamayı oluşturduğundan doğru sınıflandırma yapmak gümrük işlemleri bakımından büyük önem arz etmektedir.

Eşyanın sınıflandırılmasına yönelik tarifelenmesi çok eski dönemlere kadar uzanmakla birlikte sanayi devriminden sonra gelişen dış ticaret ile birlikte eşyanın sınıflandırılması konusunda çalışmalar hız kazanmıştır. Bu kapsamda günümüze kadar üç farklı sınıflandırma sistemi kullanılmıştır. Bunlar: Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC), ABD merkezli olan Gümrük Nomanklatürü (TSUS) ve Brüksel Tarife Nomanklatürüdür. Dış ticarete, gümrük işlemlerinde kullanılan bu üçlü sınıflandırma dış ticaret işlemlerinde karmaşaya neden olduğu için GATT'a taraf olan ülkeler "Armonize Mal Tanıtımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşmesi" ile 14 Haziran 1983'ten itibaren tüm üyeler ortak olarak Brüksel Tarife Nomanklatürünü kabul etmişlerdir (Dölek, 2013: 104). Böylece dış ticaret işlemlerinde sınıflandırmaya yönelik karışıklık ortadan kaldırılmıştır.

3.1.1. Türk Gümrük Tarife Cetveli

Türkiye, 01 Ocak 1958 tarihinden itibaren Brüksel Tarife Nomanklatürüne taraf olmakla birlikte 14 Haziran 1983 tarihinde eşya sınıflandırmasında Brüksel Tarife Nomanklatüründe kalmayı ve bu sistem ile eşyalarını sınıflandırmaya devam etmiştir. Brüksel Nomanklatürü her bir eşya için tanımlanan Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) numarası, 12 rakamdan oluşur. Bu 12 rakamın ilk 6 rakam kodu "Armonize Sistem Nomanklatürü" olarak adlandırılır. Armonize sistem Nomanklatürü sözleşmeye taraf olan ülkeler tarafından kullanılmakta olup evrensel niteliktedir. Bir nevi eşyanın uluslararası dilidir. Bu dil sayesinde sözleşmeye taraf olan ülkeler dış ticarete konu

olan eşyayı tanıyabilmektedir. Diğer 6 rakam ise ülkelerin kendi dış ticaret politikaları ve gümrük uygulamalarına göre sınıflandırılır. Gümrük Birliği kapsamında Avrupa Birliği ile GTİP'in ilk 8 rakamı ortak kullanılmakta olup "AB Kombine Nomanklatürü" olarak adlandırılır. 9. ve 10. rakamlar gümrük birliğinden farklı vergi uygulamalar nedeniyle açılan milli alt açılım kodunu, 11. ve 12. rakamlar da istatistik kodunu temsil etmektedir.

Türk Gümrük Tarife Cetveli, eşyanın sistematik olarak niteliklerine ya da cinsine göre numaralandırılarak sınıflandırıldığı ve 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanunda yer alan gümrük vergisi oranlarının belirtildiği Bakanlar Kurulunca kabul edilen cetveli, ifade eder (GY, 2009: 32). Buradaki sınıflandırma, Türk Gümrük Tarife Cetvelinde eşyanın yer aldığı GTİP'ini belirleme işlemi olarak tanımlanabilir. Eşyanın gümrük vergileri, diğer eş etkili vergileri ve fonu, ithalinin belli kurum ve kuruluşların iznine ya da onayına tabi olup olmadığı, dış ticaret politikası önlemlerine tabi olup olmadığı GTİP'e göre belirlenir.

Türk Gümrük Tarife Cetveli, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanır ve Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilir. 14 Mayıs 1964 tarih ve 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkındaki Kanundaki yapılan değişiklik ile gümrük tarife cetvelinde yer alan eşyaların gümrük vergisi oranlarını sifıra kadar indirebilmeye ve de % 50 oranında arttırmaya tarife notlarında değişiklik yapmaya bu değişikliklere ilişkin uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Bu yetkiye dayanarak her yılın son günü, sonraki yıl için geçerli olan Türk Gümrük Tarife Cetveli yayımlanmaktadır.

Armonize Sistem Nomanklatürü ile uyumlu olan Türk Gümrük Tarifesi'nin yasal çerçevesini Armonize Sistem Sözleşmesi, Gümrük Kanunu, Gümrük Yönetmeliği, 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun, İthalat Rejim Kararı, Türk Gümrük Tarife Cetveli, Gümrük Tarife Cetveli İzahnamesi, Alfabetik Eşya Fihristi, Avrupa Birliği Açıklama Notları, Armonize Sistem Sınıflandırma Kararları, Dünya Gümrük Örgütü Sınıflandırma Avileri, Dünya Gümrük Örgütü Eşya Veri Tabanı, Avrupa Birliği Veritabanları (EBTI, TARIC, ECICS) ve Bağlayıcı Tarife Bilgileri oluşturmaktadır (Özgür, 2014: 20-21).

3.1.2. Türk Gümrük Tarife Cetvelinin Yapısı

Türk Gümrük Tarife Cetvelinin yapısını kavrayabilmek için Gümrük Yönetmeliği 32. Madde kapsamında, tarife tespiti için gerekli olan tarife cetvelinin temelini oluşturan kavramları açıklamak gerekmektedir. Bunlar bölüm ve fasıladır.

Bölüm: Türk Gümrük Tarife Cetveli'nde aynı veya benzer nitelikteki, çoğunlukla aynı hammaddeden yapılan eşyayı kapsayacak şekilde oluşturulan gruplara bölüm adı verilir. Türk Gümrük Tarife Cetveli'nde 21 adet bölüm mevcuttur.

Bölüm Başlığı: Her bölümün başında olan tarifenin yorumlanması bakımından bağlayıcı olmayan sadece yol gösterici olarak değerlendirilen metinlere bölüm başlığı adı verilir. Her bölümün bir bölüm başlığı vardır.

Bölüm Notu: Tarifenin yorumlanmasında önem arz eder. Bölüm notu bölüm başlığını açıklamak için hemen ondan sonra yer alır, bölümde geçen bazı terimlerin ne anlam ifade ettiği, söz konusu bölümde eşyaya yapılan atfın hangi eşyaları kapsadığını, bölüm kapsamında hangi eşyaların yer alabileceği, eşyanın bu bölümde yer alabilmesi için gerekli şartlarını, hangi eşyanın söz konusu bölüme dahil olmadığı konularında

bilgi veren açıklamalar bölüm notu olarak adlandırılır. Bölüm notları yasal amaçlar için bağlayıcı niteliktedir. Örneğin, Türk Gümrük Tarife Cetveli’inde Bölüm I’de Canlı Hayvanlar; Hayvansal Ürünler bölüm başlığında; bölüm notu olarak, bölümde adı geçen belirli bir hayvan cins veya türüne yapılan atfın aksi belirtilmediği takdirde, bu cins veya türün yavrusuna da yapılmış olarak kabul edileceği belirtilmiştir.

Fasıl: Bölümlerden daha alt açılımlarıdır. Bölümlerin ayrıştırılarak daha çok birbirine yakın nitelikteki eşyayı içine alan sınıflandırmadır. Altı basamaklı Armonize Sistem Kodunun ilk iki rakamını fasıl olarak adlandırılır. Türk Tarife Cetveli’nde 99 Fasıl vardır. Bu fasılların 77. Faslı Armonize Sistem Nomanklatürü’nde ileride kullanılmak amacıyla saklı tutulmuştur yani kullanılmamaktadır. 98. ve 99. Fasıl ise özel amaçla kullanılmak üzere boş bırakılmıştır.

Fasıl Başlığı: Fasılların başında bulunan ve bağlayıcı niteliği olmayan yol gösterici nitelikteki metinler Fasıl Başlığı olarak adlandırılır.

Fasıl Notu: Fasıl başlıklarından sonra gelmek üzere, fasıllarla ilgili yapılan açıklamaların yer aldığı kayıtları, ifade eder. Fasıl notları, yasal amaçlar için bağlayıcı niteliktedir.

3.2. Gümrük Kıymet Sistemi

Gümrük kıymeti, 4458 sayılı Gümrük Kanununu 23. ile 31. Maddeleri arasında, Gümrük Yönetmeliği 43. ile 57. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Kanunun ve Yönetmeliğin gümrük kıymetine ilişkin hükümleri, GATT Anlaşmasının 7. maddesi ve bu maddenin uygulanmasına ilişkin anlaşma hükümlerine uygun olarak düzenlenmiştir.

Matrah, verginin hesaplanmasında esas alınan değer ve ölçüleri ifade etmek için kullanılan kavramdır (Selen 2011: 166). DTÖ Gümrük Kıymet Anlaşması uygun olarak Gümrük Kanununda verginin matrahı yerine eşyanın gümrük kıymeti kavramı kullanılmıştır. Gümrük vergi matrahı belirlenmesinde, eşyanın değeri esas alınarak advalorem matrah, miktar esas alınarak spesifik matrah ve bunların her ikisinde bir arada kullanıldığı karma matrah yöntemi kullanılır. İthal eşyanın gümrük kıymeti, advalorem sisteme göre yani ithal eşyanın değeri esas alınarak gümrük vergileri hesaplanır (GY, 1999: 43/f). Gümrük vergilerinin en tartışmalı konularından biri vergilerin advalorem matrahını oluşturan eşyanın gümrük kıymetinin tespit edilmesidir (Saygılıoğlu & Gerçek, 2007: 196).

3.2.1. Gümrük Kıymetinin Belirlenmesinde Satış Bedeli

İthal eşyasının gümrük kıymeti, eşyanın satış bedelidir. Satış bedeli, Türkiye’ye ihraç amacıyla yapılan satışta Gümrük Kanunu 27. ve 28. maddelere göre gerekli düzeltmelerin de yapıldığı, fiilen ödenen veya ödenecek fiyattır (GK, 1999: 24/1). Şekil 1’de gümrük kıymetinin satış bedelinin hesaplanması gösterilmiştir. Tanımda geçen ihraç amacıyla ifadesi ile Türkiye’ye ithal edilmek üzere doğrudan doğruya yapılan satışlar anlatılmak istenmiştir. Eğer bir ihraç amaçlı satış söz konusu değilse; hediyeler, numuneler, ödünç verilen eşya gibi satış bedeli bulunmayan eşyada satış bedeli yöntemi kullanılamaz. Tanımda geçen diğer bir ifade olan Fiilen Ödenen veya Ödenecek Fiyattan ifadesi, ithal eşyası için alıcının, satıcı veya satıcı yararına yaptığı veya yapması gereken ödemelerin toplamıdır. Bu fiyat, ithal eşyasının satış

koşulu olarak, alıcının satıcıya veya satıcının bir yükümlülüğünü karşılamak üzere üçüncü bir kişiye yaptığı veya yapacağı tüm ödemeleri de kapsar.

İthal eşyasının satış bedeli belirlenirken, fiilen ödenen veya ödenecek fiyata; nakliye masrafları, sigorta, komisyonlar (satın alma komisyonu hariç), satış sözleşmesinin tamamlanmasına katkıda bulunan kişilere ödenen tellaliye ücreti, eşya ve tek eşya muamelesi gören kaplarının maliyeti, ambalaj bedeli (işçilik ve malzeme dahil), İthal eşyasının imalatı, ihraç edilmek üzere satışı veya kullanımı ya da yeniden satışı ile ilgili hakların kullanımı nedeniyle patent, dizayn, know-how, model, marka, tescilli tasarım, telif hakkı ve imalat prosesleri gibi adlar adı altında yapılan royalti ve lisans ücretleri (GY, 2009: 43/1/ğ), alıcı tarafından sağlanan mal ve hizmetler, müteakip satıştan elde edilen karlar, satıcıya fayda sağlayan kullanım veya faydalanmalar dahil edilir (GK, 1999: 27).

İthal eşyasının Türkiye Gümrük Bölgesine geldikten sonra dahili nakliye ve sigorta giderleri (GY, 2009: 51/6), ithal eşya için ithalattan sonra yapılan montaj, bakım ve tamir giderleri, finansman anlaşmasına bağlı faiz giderleri, ithal eşyasının Türkiye’de çoğaltım hakkı için yapılan ödemeler, ithalatçının temsilcisine kıymeti belirlenecek eşyanın satın alınmasında yurtdışında verdiği temsil hizmeti karşılığında satın alma komisyonlarına ödediği ücret (GK, 1999: 27/4), ithalat aşamasında ödenecek vergiler kıymete dahil edilmez.

3.2.2. Satış Bedelinin Terk Edilmesi

İthal eşyanın aynı veya benzer eşyalara göre kıymetinin düşük bulunduğu tespit edilmiş olması satış bedeli yönteminin terk edilmesi için tek başına yeterli bir gerekçe değildir.

Eşyanın alıcı tarafından elden çıkarılması veya kullanımı, Türk Gümrük Mevzuatı yetkili kıldığı merciler tarafından konulan, eşyanın tekrar satılabileceği coğrafi bölgeyi sınırlayan, eşyanın kıymetini önemli ölçüde etkilemeyen kısıtlamalar haricinde herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmaz. Kıymete konu eşyanın kıymeti tespit edilemez bir koşul veya edim konusu olamaz. Eşyanın tekrar satışı veya herhangi bir şekilde elden çıkartılması sonucu doğan hâsılanın alıcıya intikal etmesi durumunda Gümrük Kanunu 27. Maddesine göre ilave yapılabilmelidir. Alıcı ve satıcı arasında mevzuatta belirtilen ilişki söz konusu olmamalıdır. Bu durumların herhangi birinin varlığı söz konusu olması nedeni ile kıymet farklılığı söz konusu ise satış fiyatındaki farklılık objektif olarak belirlenebiliyor ise gerekli düzeltmeler yapılarak gümrük kıymeti satış bedeli yöntemine göre belirlenir. Bu durumlardan herhangi birisinin satış bedelinin hangi ölçüde etkilediği belirlenemiyor ise satış bedeli yöntemi terk edilir. Bu durumda kıymet aynı eşyanın satış bedeli yöntemine, bu yöntem ile de belirlenemez ise sırasıyla diğer kıymet yöntemlerine göre belirlenir (GK, 1999: 24).

Gümrük mevzuatında; ilişki, birbirlerinin memuru veya idarecileri olmaları, birbirlerinin yasal ortakları olmaları, işçi ve işveren ilişkisi içinde bulunmaları, her iki firmanın oy hakkı veren hisse senedi veya sermaye paylarının en az %5’i doğrudan veya dolaylı olarak aynı kişilere ait olması, birinin diğerini dolaylı veya dolaysız olarak kontrol etmesi, her ikisinin de doğrudan veya dolaylı olarak bir üçüncü kişi tarafından kontrol edilmesi, her ikisinin birlikte üçüncü kişiyi doğrudan veya dolaylı olarak kontrol etmesi, aynı ailenin üyeleri olmaları olarak tanımlar (GY, 2009: 55). Alıcı ile

satıcı arasında bir ilişki durumu var ise bunun satış bedelini etkilemediği anlaşılır ise kabul edilir.

3.2.3. Aynı Eşyanın Satış Bedeli Yöntemi

Gümrük mevzuatında 'Aynı Eşya' aynı ülkede üretilmiş olan, fiziksel olarak, kalite özellikleri olarak ve eşyanın bilinen özellikleri dâhil olmak üzere her bakımdan aynı olan eşya olarak tanımlanır. Görünüşteki kısmi farklılıklar, diğer tanımlanan hususlarda tanıma uyan eşyanın aynı eşya sayılmasını önlemez. Aynı eşyanın satış bedeli yöntemi; ilk yöntem olarak satış bedeli yöntemi ile ithal eşyasının gümrük kıymeti belirlenemez ise Türkiye'ye ihraç amacıyla satılarak kıymeti belirlenecek eşya ile aynı veya yakın bir tarihte ihraç edilen aynı eşyanın satış bedeli olarak kabul edilir (GY, 2009: 43-46).

Bu yöntem ile gümrük kıymeti belirlenecek ithal eşyası ile aynı ticari düzey ve yaklaşık aynı miktarda satılan aynı eşyanın satış bedeli kullanılır. Fakat böyle bir durum söz konusu değil ise farklı ticari düzey ve miktarlar göz önüne alınarak değerlendirilir. Birden fazla aynı eşya ile ilgili satış bedeli tespit edilirse, bunlardan en düşük olanı kullanılır.

Gümrük kıymeti belirlenecek ithal eşyası ile aynı eşya olduğu düşünülen eşya arasında, aynı eşya unsurlarından birinin dahi uyuşmaması halinde, aynı eşyanın kıymeti, ithal eşyası için gümrük kıymeti olarak esas alınamaz.

3.2.4. Benzer Eşyanın Satış Bedeli Yöntemi

Gümrük mevzuatında 'Benzer Eşya' aynı ülkede üretilmiş olan, her bakımdan aynı olmamakla birlikte aynı işlevi görmeleri ayrıca ticari olarak birbirlerini ikame edebilme olanağı olan, benzer özellik ve unsurları bulunan eşya olarak tanımlanır. Eşyanın kalitesi, tanındığı özellikleri, bir ticari markasının bulunması, eşyanın benzerliğinin belirlenmesinde göz önüne alınacak unsurlar arasında yer alır. İkinci yöntem olan aynı eşyanın satış bedeli yöntemi ile ithal eşyasının gümrük kıymeti belirlenemez ise Türkiye'ye ihraç amacıyla satılarak kıymeti belirlenecek eşya ile aynı veya yakın bir tarihte ihraç edilen benzer eşyanın satış bedeli olarak kabul edilir (GY, 2009: 43-47).

Bu yöntem ile gümrük kıymeti belirlenecek ithal eşyası ile aynı ticari düzey ve yaklaşık aynı miktarda satılan benzer eşyanın satış bedeli kullanılır. Fakat böyle bir durum söz konusu değil ise farklı ticari düzey ve miktarlar göz önüne alınarak değerlendirilir. Birden fazla benzer eşya ile ilgili satış bedeli tespit edilirse, bunlardan en düşük olanı kullanılır.

Gümrük kıymeti belirlenecek ithal eşyası ile benzer eşya olduğu düşünülen eşya arasında, benzer eşya unsurlarından birinin dahi uyuşmaması halinde, benzer eşyanın kıymeti, ithal eşyası için gümrük kıymeti olarak esas alınamaz.

3.2.5. İndirgeme Yöntemi

Gümrük kıymeti belirlenecek ithal eşyası, Türkiye'de ithal edildiği gibi satılmışsa, bu eşyanın ya da aynı veya benzer ithal eşyasının yurt içindeki satıcıdan müstakil alıcılara kıymeti belirlenecek eşyanın ithal tarihi ile aynı veya yakın bir tarihte yapılan ithal edildikten sonraki ilk ticari düzeyde satıcıdan müstakil alıcılara, farklı fiyatlarda yapılan satışlardan en yüksek sayıda birimin satıldığı fiyat esas alınır. Bu

birim fiyattan komisyon veya kar ve söz konusu eşyanın pazarlanmasına ilişkin doğrudan ya da dolaylı giderler dahil olmak üzere genel giderler için yapılması olağan kabul edilen ilaveler, eşyanın ödenecek gümrük vergileri ile diğer dahili vergileri ve Türkiye sınırları içinde olağan kabul edilen taşıma ve sigorta giderleri düşülür (GY, 2009: 48).

3.2.6. Hesaplanmış Kıymet Yöntemi

İthal eşyasının gümrük kıymetinin hesaplanmış kıymet yöntemine göre belirlenebilmesi için ithalatçının gerekli bilgi ve belgeleri gümrük idaresine ibraz etmesi bu belgelerin doğruluğu üretici ülkeden alınan belgeler ile kanıtlanması gerekir. Hesaplanmış kıymet, ithal eşyasının üretim maliyeti bedeli, olağan kar ve genel giderler, eşyanın giriş yerine gelene kadar nakliye ve bununla ilgili yükleme boşaltma, elleçleme ve sigorta giderleri göz önünde tutularak hesaplanır (GY, 2009: 49).

Eşyanın gümrük kıymeti belirlenirken gümrük mevzuatı hükümleri kapsamında, ilk yöntem eşyanın satış bedelidir. Daha sonra sırayla, aynı eşyanın satış bedeli, benzer eşyanın satış bedeli, indirgeme yöntemi ile belirlenemeyen ithal eşyasının gümrük kıymeti; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın 7'inci Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma'nın Hükümleri'ne göre ve Türkiye'de mevcut veriler esas alınarak belirlenir. İndirgeme, hesaplanmış kıymet yöntemi izler. Fakat beyan sahibi başvurusu ile gümrük idaresince uygun bulunması şartıyla, yöntemlerden indirgeme yöntemi ile hesaplanmış kıymet yönteminin uygulama sırası değiştirilebilir.

3.2.7. Son Yöntem

Satış bedeli yöntemi, aynı eşyanın satış bedeli, benzer eşyanın satış bedeli, indirgeme, hesaplanmış kıymet yöntemi göre kıymeti belirlenemeyen eşyanın gümrük kıymeti; 1994 tarihli Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının 7. Maddesi'nin Uygulanması'na İlişkin Anlaşma'nın, 7. Maddesi'nin genel hükümlerine uygun yöntemler ile Türkiye'de mevcut veriler esas alınarak belirlenir (GK, 1999: 26).

3.3. Gümrük Menşe Sistemi

Menşe, anlam bakımından bir şeyin kökeni, kaynağı, çıkış noktası gibi anlamları ifade eder. Gümrük işlemlerinde kavram olarak menşe; bir eşyanın hangi ülkede üretildiğini ifade eden kavramdır. Bir başka ifade ile eşyanın vatandaşlığını ya da ekonomik milletinin belirlenmesinde kullanılan kavramdır (Selen, 2013: 182). Gümrük işlemlerinde menşe, gümrük vergilerinin hesaplanması, ticaret politikası önlemlerinin uygulanması, dış ticaret istatistik verilerin oluşturulması bakımından önem arz eder.

Gümrük işlemlerinde, menşe kuralı tabirinden eşyanın menşei tespit etmek amacıyla kullanılan özellikli hükümler anlaşılmaktadır. Menşe kuralları; tercihli olmayan menşe veya tercihli menşe kuralları olmak üzere ikiye ayrılır.

3.3.1. Tercihli Menşe Kuralları

Türkiye'nin bazı ülke veya ülke grupları ile yaptığı tercihli tarife uygulamalarından faydalanan eşyanın, bu ülkeler ile yapılan anlaşma ile belirlenir. Tek taraflı olarak bazı ülkeler, ülke grupları veya toprak parçaları için tanınan tercihli tarife

uygulanmasından faydalanan eşyaların ise Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenir (GK, 1999: 22).

Türkiye'nin AB ile arasındaki Gümrük Birliği'nin bir gerekliliği olarak tercihli ticaret politikaları ortaya çıkmıştır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği gerçekleşmiştir. Oluşturulan Gümrük Birliği sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta olup bu ürünler serbest dolaşım kuralına tabidir. Bu ürünlerin Türkiye ile AB arasındaki ticaretinde eşyaların serbest dolaşımında olduğunu gösteren A.TR Dolaşım Belgesi ile ticarete konu olması ile gümrük vergilerinden muaf tutulmaktadır. Diğer taraftan üçüncü ülkeler ile yapılan ticarete AB ile aynı gümrük vergi oranları kullanılmaktadır. AB'ye tam üyelik gerçekleşinceye kadar ticaret politikası önlemleri bakımından Türkiye bağımsız hareket edebilmektedir. Tarım ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ürünleri gümrük birliği kapsamının dışında bırakılmıştır. Bu ürünlerin ticareti menşei kapsamında gerçekleşir. Bu ürünler AB ile Türkiye arasında karşılıklı olarak belirlenen tercihli menşe kapsamında tercihli rejime tabi tutulmaktadır (Yavuz, 2014: 170).

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 16. Maddesi hükümleri kapsamında Türkiye'nin kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarını ve gelişmekte olan ülkelere uyguladığı otonom rejimlere (tercihli ticaret rejimleri) uyumu beş yıl içinde gerçekleştireceği hüküm altına alınmıştır. Fakat Gümrük Birliğinin bir yükümlülüğü olan tercihli ticaret anlaşmalarına uyum faaliyetlerini halen devam etmektedir. Bugüne kadar EFTA (1992), İsrail (1997), Makedonya (2000), Bosna ve Hersek (2003), Filistin (2005), Tunus (2005), Fas (2006), Suriye (2007, 6.11.2011 BKK Askıda), Mısır (2007), Arnavutluk (2008), Gürcistan (2008), Sırbistan (2010), Karadağ (2010), Ürdün (2011), Şili (2011), Güney Kore (2013), Morityus (2013) ve Malezya (2015) olmak üzere toplam 18 ülke ile Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamıştır. STA'lar dışında tek taraflı taviz olan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemini de yürürlüğe konmuştur.

3.3.2. Tercihli Olmayan Menşe Kuralları

Eşyanın tercihli olmayan menşesine ilişkin hükümler Gümrük Kanununun 17. ile 21. Maddeleri ve Gümrük Yönetmeliğin 33. ile 42. Maddeleri hükümleri kapsamında düzenlenmiştir.

Tercihli olmayan menşe, Türkiye'nin tek taraflı ya da bazı ülke ve ülke grupları ile yaptığı tercihli tarife uygulamaları hariç olmak üzere Türk gümrük tarifesinin uygulanması ve eşya ticaretine ilişkin tarife önlemleri dışında Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulan önlemlerin uygulanması ve menşe şahadetnamelerinin hazırlanması amacıyla kullanılır (GK, 1999: 17). Bir eşyanın tercihli olmayan menşesinin belirlenmesinde, kara suları dahil olmak üzere tümüyle hangi ülkeden elde edildiğine; üretimi birden fazla ülkede gerçekleştirilen eşyanın hangi ülkede yeni bir ürün imal edildiğine veya imalatın önemli bir aşamasının ve ekonomik yönden gerekli görülen en son esaslı işçilik ve eylemin hangi ülkede yapıldığına, yetersiz işçilik ve işlem kapsamında bulunup bulunmadığına bağlıdır.

4. Sonuç

Çalışmada dış ticaret uygulamalarının temelini oluşturan tarife, kıymet, menşe sistemleri, 27.10.1999 tarih ve 4458 Sayılı Gümrük Kanunu ve sair mevzuat kapsamında betimlenmiştir.

Dış ticaret kuramlarının tarihsel boyutu incelendiğinde, dış ticarete 17. yüzyıldan günümüze gelindiğinde, ülkelerin korumacılık düşüncesinden serbest ticaret düşüncesine doğru bir eğilim olduğu görülmektedir. Korumacılık ile özdeşleşen Merkantilist anlayışın zamanla olumsuz sonuçlar vermesi sebebiyle dış ticarete müdahale konusunda geri adımlar atılmıştır. Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği bir ortamda, Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı eseri ile serbest ticaret fikrini formüle etmiş ve kendisinden sonra gelecek olan kuramcılarını etkilemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise artık ekonomistler serbest ticaretin uygulanıp uygulanmayacağı konusunu değil nasıl uygulanması gerektiği sorunsalı üzerine hemfikir olmuşlardır.

Günümüzde serbest ticaret anlayışının öncüsü konumundaki güçlü ekonomik aktörlerin geçmişte belirli dönemlerde korumacı ticaret politikalarını savunduğu gözlemlenmektedir. 1947-1948'li yıllarda, Uluslararası Ticaret Örgütü'nün gümrük tarifeleri ve tarife dışı kısıtlamalar kaldırılarak, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla, başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülke karşı çıkmıştır. Bu ülkeler, 19. yüzyılın imtiyazlı sınıfını korumak ve yerli üreticilerinin serbestleştirilen ticarettten zarara uğrayacakları düşüncesi ile korumacı politikalarına devam etmişlerdir. Söz konusu tarihsel süreç göz önüne alındığında, günümüzde yerli üreticisini korumak isteyen ve belli sektörlerdeki üreticiye zarar vereceği düşüncesi ile serbest ticaret anlayışını terk eden, korumacı politikalar izleyen ülkelere, ekonomik ve etik bir meşruiyet kazandırmaktadır.

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin yarattığı ekonomik olumsuzlukların giderilmesi için II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler bir araya gelerek, korumacı yaklaşımların dış ticarete verdiği zararları azaltacak, uluslararası ticareti iyileştirecek ayrıca uluslararası ticaretin çok taraflı serbestleştirilmesini temin edecek bir anlaşma olan GATT'ı imzalamışlardır. GATT'tan sonraki 50 yıl boyunca anlaşmaya taraf olan devletler, küresel ticaretin serbestleştirilmesine yönelik müzakere ve görüşmeler düzenlemişlerdir. GATT konferanslarından 1986-1994 tarihleri arasında Punta del Este, Uruguay görüşmelerinden sonra GATT anlaşması değiştirilip geliştirilerek 1 Ocak 1995 tarihinde faaliyete başlayan DTÖ'ye dönüştürülmüştür.

2015 yılından itibaren 162 üyesi bulunan DTÖ dünya dış ticaretine yön vermektedir. Örgüte üye gelişmiş ülkeler gelişmişliğin ve elindeki mevcut teknolojinin avantajlarını kullanarak, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını kendi ülkelerin sanayi ürünlerine açmaya zorlamaktadırlar. Ayrıca örgüt bünyesindeki gelişmiş ülkeler tarımı sübvans ederek sektör maliyetlerini düşürmekte ve böylelikle, gelişmekte olan ülkelerin tarım sektöründe uluslararası alanda rekabet etmesini zorlaştırmaktadır. Örgüt gelişmekte olan ülkelerin sanayi ürünleri üzerindeki sübvansiyonları kaldırmaya zorlaması konularında eleştirilmektedir. DTÖ'nün hukuksal bir organizasyon olmasına rağmen, üye ülkelerin tamamını kapsayacak kararların oluşturulmasındaki görüşmelerin güç-tabanlı olduğu ve alınan kararların ekonomik gücün kullanılması ile hukuksal zeminden uzaklaşarak Avrupa Birliği ve ABD'nin lehine gerçekleştiği yönünde eleştiriler mevcuttur.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki tarihsel gelişimi Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise 1980 yılından itibaren dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde politikalar izlendiği görülmektedir. 1980'e kadar ülkede uygulanan yüksek korumacı yaklaşımlar, kontrollü ithalat ve kambiyo rejimleri ile desteklenen politikalar 1980'den sonra yerini dışa dönük ekonomik kalkınma politikalarına bırakmıştır. Bu politikaların

temeli dış ticaretin serbestleştirilmesine dayanır. Ticaret politikası önlemi olarak uygulanan kota ve yasaklamalar kaldırılmış ve kambiyo mevzuatı uluslararası kurallara paralel olarak serbestleştirilmiştir. Dış ticarete serbestleşme ve dünya pazarlarına entegre olabilmek için kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması amaçlarıyla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemlerin kapsamı dışındaki malların ithali serbest hale getirilmiştir. Uluslararası pazarlarda ortaya çıkan ekonomik değişimlere uyum çerçevesinde dış ticaret politikaları yeniden revize edilmiştir.

1990'lı yıllarda, giderek artan dışa açılma politikaları, 1.1.1996 yılında Türkiye-AB oluşturulan Gümrük Birliği ile yeni bir sürece girmiştir. Gümrük Birliği ile mevcut olan gümrük mevzuatının hukuki altyapısı yeni baştan AB'nin hukuki mevzuatına uyum çerçevesinde revize edilme zorunluluğu doğmuştur. Revize edilen hukuki mevzuat ile birlikte pek çok yeni dış ticaret uygulaması gündeme gelmiştir.

Son derece karmaşık ve teknik bir hukuki yapıya sahip gümrük uygulamaları, birbiriyle ilişkili mevzuat ve iş süreçlerinden oluşmaktadır. Bu süreçlerin oluşumunun analizi yapılırken 4458 sayılı Gümrük Kanunu merkezli gümrük uygulama mevzuatının hukuki genişliğini ön plana çıkarmaktadır. Türk gümrük mevzuatı, temel olarak işlemlerin yürütülmesinde Gümrük Kanunu, Gümrük Yönetmeliği, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ile bunlara dayandırılarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararları, Tebliğler ve Genelgeler bütününden oluşur. Geniş anlamda değerlendirildiğinde ise 4458 sayılı Gümrük Kanununun 10/A-1 Fıkrasında hüküm altına alınan "Gümrük idareleri, mevzuatın belirlediği şartlar kapsamında, Türkiye Gümrük Bölgesi ile diğer ülkeler arasında taşınan eşyanın giriş, çıkış, transit, aktarma ve nihai kullanımını ve serbest dolaşımında bulunmayan eşyanın durumunu düzenleyen gümrük mevzuatı ve diğer mevzuatın doğru uygulanmasını sağlamak için gerekli görülen gümrük kontrollerini yerine getirir" ifadesi gümrük idaresinin sorumluluk alanını belirlemiş olup, bu sorumluluk alanı 174 Kanun, 21 Uluslararası Anlaşma, 13 Uluslararası Sözleşme, 675 Bakanlar Kurulu Kararı, 7 Kanun Hükmünde Kararname, 6 Protokol, 8 Tüzük, 191 Yönetmelik, 200'ün üzerinde Yargıtay ve Danıştay Kararı, 774 Tebliğ, 482 Genelge ve diğer ithalat ve ihracat ile ilgili muhtelif mevzuatın uygulanması gümrük mevzuatının uygulama alanını ifade eder. Ayrıca her geçen gün mevzuatın kapsamı genişliyerek artmaktadır.

Uygulamadaki bu geniş kapsam, günümüz teknolojik gelişmelere paralel olarak bilgisayar yazılımlarına entegre edilerek doğru ve güncel olarak takibi sağlanmaktadır. Her ne kadar yazılımlar yardımı ile mevzuatın hukuki uygulamasının takibi mümkün olsa da yazılımlar, ithalat-ihracata konu olan eşyanın GTİP'nin sisteme girilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde dış ticarete konu eşyaya ait gümrük mevzuatına ulaşılabilmektedir. Gümrük uygulamalarından biri olan tarifinin önemi bu süreçte ortaya çıkmaktadır. Tarife kavramı eşyanın sahip olduğu niteliklere uygun olarak beyan edilmesine yarayan ve uluslararası alanda geçerliliği olan rakamsal karşılıklar olarak ifade edilir. Tarife evrenseldir. Eşyanın uluslararası dilidir. Bu ortak dil sayesinde eşya tanınabilmekte ve gümrük işlemlerinde yol gösterici olmaktadır. Eşyanın GTİP'inin doğru olarak tespit edilmesi, eşyanın tarife tespitinde insan unsurunun önemini ön plana çıkarmaktadır. Eşyanın tarifesinin belirlenmesinde insan faktörü bilişim teknolojilerinin önündedir.

Son söz olarak dış ticaret, uluslararası ekonomik ilişkilerin en belirleyici unsurudur. Hiçbir ülke dünya üzerinde ihtiyaç duyduğu her türlü hammaddeye, teknolojiye, enerjiye insan gücüne ve doğal kaynaklara sahip değildir. Her ülke, birbirine değişen oranlarda birbirine muhtaçtır. Örneğin, dünyanın en güçlü ülkesi olan ABD en büyük dış ticaret hacmine sahip olup, aynı zamanda en büyük hammadde alıcısıdır. Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri dış ticaret hacimleri ile değerlendirilen günümüzde dışa açılmamış ülkelerin dünya siyasetinde ve gelişmelerinde fazlaca etkili olmadıkları söylenebilir.

Kaynakça

- Costum Co-operation Council (1987).Introducing The International Convention On The Harmonized Commodity Description And Coding System, Brussels
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,4(2)
- Dölek, A. (2013). Gümrük İşlemleri, İstanbul: Umut Kitap Yayınları
- Erim, N. (2013).İktisadi Düşünce Tarihi, Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Gümrük Kanunu (4458), 23866 sayılı Resmi Gazete, 04.11.1999 (5911 sayılı Kanun ile değiştirilmiş hali).
- Gümrük Yönetmeliği, 27369 sayılı Resmi Gazete (07.10.2009).
- Kazgan, G. (1993). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul : Remzi Kitabevi
- Öztürk, N. (2005).Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama, Ankara: Roma Yayınları
- Saygılıoğlu, N. ve Gerçek, A. (2007).Dış Ticaret ve Gümrük Kurallar, İşlemler ve Vergileme,Ankara: Yaklaşım Yayınları
- Selen, U.(2013). Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi, Bursa: Ekin Yayınları
- Seyidoğlu, H. (1999).Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, İstanbul: Güzem Yayınları
- Yavuz, H. (2014). Gümrük Mevzuatı ve Uygulamaları, Ankara: Analiz Yayınları
- Yılmaz, Ş.E. (2010).Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, Ankara: Efil Yayınevi

